

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ, ПСИХОЛОГІЇ ТА БЕЗПЕКИ

Кафедра практичної психології

**«ВПЛИВ САМООЦІНКИ ОСОБИСТОСТІ НА ЇЇ СТАТУСНО-РОЛЬОВУ
РЕАЛІЗАЦІЮ У СТУДЕНТСЬКІЙ ГРУПІ»**

Кваліфікаційна робота

здобувача вищої освіти
освітнього ступеня «бакалавр»

Іванни ЯКОБ'ЮК

4 курсу денної форми навчання
спеціальність 053 «Психологія»
ОПП «Психологія»

Науковий керівник:

викладач кафедри практичної
психології

Вікторія БАГРІЙ

Рецензент:

канд. псих. наук, доцент

Ольга УГРИН

Кваліфікаційна робота допущена до захисту

« ____ » « _____ » 2024 р., протокол № ____

Т.в.о. завідувача кафедри практичної психології

доктор психологічних наук, доцент

_____ *Євген КАРПЕНКО*

Львів

2024

АНОТАЦІЯ

Якоб'юк Іванна. Кваліфікаційна робота. Вплив самооцінки особистості на її статусно-рольову реалізацію у студентській групі

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню особливостей впливу самооцінки особистості на її статусно-рольову реалізацію у студентській групі. Висвітлено сутність поняття «самооцінка» у наукових психологічних дослідженнях. Окреслено чинники та індивідуальні особливості формування самооцінки у юнацькому віці та особливості статусно-рольової реалізації особистості в студентській групі. Виявлено, що студентська група, інтегрована у складну систему соціальних взаємодій, і її місце всередині цієї системи визначається її соціальним статусом. Здійснено емпіричне дослідження особливостей впливу самооцінки на її статусно-рольову реалізацію у студентській групі.

Ключові слова: самооцінка, статус, роль, студентська група, соціометрія, рівень домагань.

Qualification work. The influence of self-esteem of the individual on its status-role realization in the student group

The qualification work is devoted to the study of the peculiarities of the influence of the self-esteem of the individual on its status-role realization in the student group. The essence of the concept of «self-esteem» in scientific psychological research is highlighted. The factors and individual features of the formation of self-esteem in youth and the features of the status-role realization of the personality in the student group are outlined. It was revealed that a student group integrated into a complex system of social interactions, and its place within this system is determined by its social status. Empirical study of the features of the influence of self-esteem on its status-role realization in the student group was carried out.

Key words: self-esteem, status, role, student group, sociometry, level of harassment.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ САМООЦІНКИ ОСОБИСТОСТІ НА ЇЇ СТАТУСНО-РОЛЬОВУ РЕАЛІЗАЦІЮ У СТУДЕНТСЬКІЙ ГРУПІ	
1.1. Поняття самооцінки у наукових психологічних дослідженнях.....	8
1.2. Чинники формування самооцінки та її індивідуальні особливості у юнацькому віці.....	17
1.3. Особливості статусно-рольової реалізації особистості в студентській групі.....	25
Висновок до розділу 1	29
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ САМООЦІНКИ ОСОБИСТОСТІ НА ЇЇ СТАТУСНО-РОЛЬОВУ РЕАЛІЗАЦІЮ У СТУДЕНТСЬКІЙ ГРУПІ	
2.1. Організація та проведення дослідження	32
2.2. Аналіз результатів дослідження	36
Висновок до розділу 2	41
ВИСНОВКИ	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	48
ДОДАТКИ	54

ВСТУП

У сучасному світі все частіше вимагається формування цілеспрямованої та активної особистості, яка була б здатна контролювати свою поведінку та чітко визначати свої плани на майбутнє, а також знаходити ефективні шляхи для їхньої реалізації. Особистість, яка здатна адекватно оцінювати свої дії та аналізувати власні взаємини з оточуючими, має великий потенціал для досягнення успіху. Упевненість у собі, об'єктивне оцінювання власних переваг та недоліків, а також бажання досягти більш високих результатів стають ключовими складовими особистісного розвитку. Самооцінка тісно пов'язана з однією з центральних потреб людини – потребою у самоствердженні, бажанням знайти своє місце у житті та підтвердити свою важливість як члена суспільства перед іншими і перед самим собою.

Самооцінка грає важливу роль у формуванні вимог до себе, визначає наше ставлення до успіхів та невдач, і може впливати на наші емоційні стани. Вона є ключовим фактором для досягнення успіху в суспільстві, визначаючи наше становище та внутрішній потенціал особистісного зростання. Головна особливість самооцінки полягає в наших власних відносинах до самих себе та наших вчинків. Вона є складною сукупністю психічних процесів і станів, які допомагають нам відрізнити себе від навколишнього світу, формувати свій світогляд та змінювати відношення до минулого, сьогодення та майбутнього.

Самооцінка кожної людини значною мірою формує її самосвідомість і впливає на індивідуалізацію професійного становлення та майже всіх сфер особистої діяльності, в тому числі й навчання.

Проблема формування самооцінки та її впливу на виникнення мотивації як регулятора поведінки є однією з найбільш складних і важливих проблем психології. Це питання допомагає зрозуміти не тільки загальні закономірності психологічного розвитку та його окремі сторони, а й особливості формування особистості.

Досліджуючи структуру, онтогенез, функції й можливості спрямованого формування самооцінки, вчені допомагають розкрити різноманітні аспекти цієї проблеми. Наукові розвідки А. Адлера, Е. Еріксона, У. Джемс, Д. Куперсмита, К. Роджерса, О. Музики, О. Шибрук і багатьох інших, підкреслюють важливість самооцінки та переконливо демонструють, що її особливості суттєво впливають на емоційний стан людини, її задоволення в різних сферах життя та взаємини із оточуючими.

Формування самооцінки значною мірою залежить від набутих психологічних знань, особистих успіхів і досягнень у різних сферах діяльності, а також від думок і оцінок оточуючих. Самооцінка формується в контексті соціальних груп, де виявляються і реалізуються індивідуальні статусно-рольові характеристики. Статус і роль людини мають великий вплив на її успішність у взаємодії з іншими.

Розуміння особливостей поведінки в різних ситуаціях допомагає людині адаптуватися, уникнути конфліктів, що виникають через розбіжності щодо ролі інших у суспільстві, дає можливість кожній особистості зрозуміти процеси, що відбуваються під час групової взаємодії.

Основні постулати статусно-рольової теорії було розроблено Дж. Мідом та Р. Мінтоном, а також активно вивчалися у дослідженнях Т. Парсонса, А. Коваленко та М. Корнева.

Незважаючи на те, що проблема самооцінки особистості та її впливу на статусно-рольову реалізацію в групі привертає увагу психологів та фахівців інших напрямків, вона й далі залишається малодослідженою. Актуальність цієї проблеми особливо акцентується у контексті вивчення впливу самооцінки та її статусно-рольової реалізації у студентській групі.

Об'єкт дослідження – самооцінка особистості.

Предмет дослідження – особливості впливу самооцінки особистості на її статусно-рольову реалізацію у студентській групі.

Мета – теоретично розкрити та емпірично дослідити особливості впливу самооцінки особистості на її статусно-рольову реалізацію у студентській групі,

розробити рекомендації для оптимізації розвитку самооцінки особистості.

Завдання дослідження:

1. Висвітлити сутність поняття «самооцінка» у наукових психологічних дослідженнях;
2. Окреслити чинники та індивідуальні особливості формування самооцінки у юнацькому віці;
3. Дослідити особливості статусно-рольової реалізації особистості в студентській групі;
4. Здійснити емпіричне дослідження особливостей впливу самооцінки на її статусно-рольову реалізацію у студентській групі.

Гіпотеза дослідження: ймовірно, що самооцінка і соціально-рольова позиція у колективі взаємопов'язані, самооцінка особистості має важливий вплив на її статусно-рольову позицію у колективі.

Теоретичною основою дослідження стали основні положення статусно-рольової теорії (Дж. Мід, Р. Мінтон, Т. Парсонс, А. Коваленко, М. Корнєв); наукові дослідження особливостей самооцінки особистості (А. Адлер, Е. Еріксон, У. Джемс, К. Роджерс, О. Музика, О. Шибрук та ін).

Для вирішення означених завдань, а також реалізації емпіричного дослідження обрано такі **методи:** методи аналізу, узагальнення, синтезу; **методики:** опитувальник «Методика дослідження самооцінки особистості» С. Будассі, методика діагностики самооцінки Дембо-Рубінштейна та методика «Соціометрія» Дж. Морено; методи статистичної обробки даних (методика рангової кореляції Спірмена).

Емпірична база дослідження. Дослідження проводилося на базі університету «Львівська політехніка» дистанційно, у якому прийняли участь 26 осіб юнацького віку (студенти 2 курсу, віком 18-19 років).

Теоретична значущість дослідження: поглиблено наукові уявлення щодо самооцінки особистості та особливості її впливу на статусно-рольову реалізацію у студентській групі.

Практична значущість дослідження полягає у тому, що результати

цього дослідження можуть мати велику практичну цінність для психологів-практиків, викладачів університетів та студентів психологічних факультетів. Вони можуть бути використані у розробці програм психологічної підтримки та розвитку особистості, плануванні та проведенні тренінгів з підвищення самооцінки та розвитку соціальних навичок. Результати також можуть стати основою для розробки психологічних інтервенцій для покращення стосунків в групах та комунікації.

Крім того, вони можуть бути корисними для студентів під час написання курсових робіт, дипломних робіт або виконання інших наукових завдань. Ці результати можуть також використовуватися у психологічних консультаціях, особливо тих, що стосуються підвищення самосвідомості, розвитку позитивного ставлення до себе та покращення міжособистісних відносин.

Структура і обсяг роботи. Робота складається із вступу, двох розділів, висновків до них і загальних висновків, списку використаних джерел, додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ САМООЦІНКИ ОСОБИСТОСТІ НА ЇЇ СТАТУСНО-РОЛЬОВУ РЕАЛІЗАЦІЮ У СТУДЕНТСЬКІЙ ГРУПІ

1.1 Поняття самооцінки у наукових психологічних дослідженнях

Протягом останніх десятиліть самооцінка та рівень домагань стали ключовими предметами вивчення у психології. Ця тенденція зумовлена тим, що вчені розглядають самооцінку як один із центральних аспектів формування особистості; вона впливає на розвиток особистості, міжособистісні відносини, професійний зріст і є ключовим фактором для самореалізації. Самооцінка має значний вплив на всі сфери життя та поведінку людини. Вона є важливою потребою особистості і пов'язана з її бажанням знайти своє місце у житті, отримати визнання в очах інших людей і заслужити їхню повагу.

Оцінки інших людей поступово впливають на формування ставлення особистості до себе, її самооцінку та різні види активності, такі як спілкування, поведінка, діяльність і досвід.

Психолог, К. Левін, відомий як автор «теорії поля», стверджував, що формування самооцінки залежить від рівня домагань людини. Рівень домагань означає постановку цілей на певному рівні складності та бажання досягти їх. Це, в суті, те, на що людина вважає себе здатною. Вчений вважав, що рівень домагань формується у процесі певної діяльності, а успіх і невдачі грають важливу роль у цьому процесі. Він підкреслював, що ключову роль у формуванні самооцінки відіграє взаємозв'язок між рівнем домагань та реальними можливостями людини [11]:

Самооцінка є ключовим елементом в системі саморегуляції людини, вона визначає спрямованість та рівень активності особистості, її уявлення про світ, спілкування з іншими та саме з собою. Це складне психологічне явище, що включається в усі аспекти людської психіки та впливає на всі форми діяльності та спілкування.

Поняття «самооцінка» часто розглядають у контексті «Я-концепції», яке з'явилося в 1950-х роках у рамках гуманістичної психології. Самооцінку вважають особливо важливою складовою «Я-концепції».

«Я-концепція» включає цілісний образ власного «Я», що визначається установкою до самого себе й включає вольовий, емоційний, когнітивний компоненти. Розрізняють «Ідеальне Я» й «Реальне Я», відмінність між ними, за думкою К. Роджерса, є досить важливим чинником у розвитку особистості. Водночас, суперечності між цими аспектами «Я» можуть призводити до негативних переживань та внутрішньо-особистісних конфліктів [22].

Так, концепція У. Джеймса про залежність самооцінки від рівня домагань може бути дуже корисною для розуміння внутрішньої динаміки особистості та впливу цих факторів на психічний стан. Формула «самооцінки = успіх / рівень домагань» вказує на те, що задоволення від досягнень залежить від того, наскільки вони відповідають очікуванням [29].

Якщо успіх перевищує рівень очікувань (рівень домагань), то самооцінка буде позитивною. Навпаки, якщо успіх нижче, ніж очікування, то самооцінка може бути негативною. Ця концепція допомагає розуміти, чому деякі люди можуть бути нещасливими навіть у випадку успіху, якщо вони завищили свої очікування. Також вона показує, що зниження рівня домагань може призвести до збільшення самооцінки, навіть у випадку невеликих досягнень [29].

Самооцінка бере свої витoki в ранньому дитинстві, а її розвиток і підвищення відбувається протягом усього життя людини.

Самооцінку розглядають як оцінку людиною самої себе, своїх здібностей, можливостей та становища в суспільстві. Самооцінка є фундаментальним утворенням людини та визначає діяльність людини та її ставлення до себе та інших [20].

У психології самооцінка вважається ключовим компонентом Я-концепції людини, що визначається як цінність і значущість, яку людина приділяє як окремим аспектам свого характеру, поведінки та діяльності, так і собі в цілому.

Самооцінка є стійким структурним утворенням, що входить до складу Я-концепції, компоненту самосвідомості та процесу самооцінки. Вона базується на особистісній системі смислів та системі цінностей, які прийняті людиною. Психологи розглядають її як центральне особистісне утворення і ключовий елемент Я-концепції [21].

Проблема самооцінки активно вивчається сучасною психологічною наукою й практикою.

І. Кавецький та інші автори пишуть, що самооцінка включає в себе здатність оцінювати власні сили та здібності, критично ставитися до себе. Це формує основу для рівня завдань, які людина вважає себе здатною вирішити. Самооцінка, яка присутня в кожному акті поведінки, є важливим елементом в управлінні цією поведінкою [6, 11].

За словами І. Кавецького та інших авторів, самооцінка включає здатність оцінювати власні сили та здібності, а також критичне ставлення до себе. Це формує основу для того, які завдання людина вважає себе здатною вирішити. Самооцінка, яка присутня в кожному акті поведінки, є важливим елементом у керуванні цією поведінкою [6, 11].

А. Адлер визначив важливість дитинства, коли людина залежна від батьків і вразлива без них, для розвитку самооцінки [31]. К. Роджерс розуміє самооцінку як структурний компонент Я-концепції людини, яка розвивається у процесі соціалізації, у взаємодії із іншими значущими особами [29].

А. Маслоу самооцінку розглядає через ієрархію потреб, в якій виділяє «потребу в приналежності та любові» і «потребу в самоповазі» як два рівні, пов'язані з самооцінкою [25].

Сучасні психологи, такі як Г. Гуменюк, О. Красило, розвивають науковий підхід до сутності поняття «самооцінка», зосереджуючись на розвитку емоційного ставлення дитини до себе, інтроспективному усвідомленні, соціальних аспектах психології особистості, практичному самопізнанні та гармонійному образі «Я» [29].

Вчені визначають самооцінку і як «своєрідну когнітивну схему, що узагальнює минулий досвід індивіда, організовує й структурує нову інформацію про цей аспект Я» [18]. У «Психологічному словнику» самооцінка – це судження про наявність або відсутність чи слабкість певних якостей у порівнянні з певними критеріями і визначається як цінність, яку індивід надає самому собі визначається як цінність, яку людина надає собі загалом і певним аспектам своєї особистості, діяльності поведінки зокрема [25].

Знаючи певний тип самооцінки людини можна деякою мірою регулювати її. У визначенні своєї самооцінки варто знати орієнтовні характеристики людей із заниженою та із завищеною самооцінкою [16].

На сьогоднішній день сучасні психологи все більше цікавляться розглядом даної проблеми та її можливими наслідками, виявленням самооцінки, самоповаги та сталості особистості. Таким чином, виділяються такі типи самооцінки:

Адекватна – це найбільш гармонічна самооцінка, де людина адекватно оцінює власні здібності, потреби та можливості. Особистість з такою самооцінкою найменше страждає від внутрішніх конфліктів. Вона оцінює свої успіхи не лише зі свого погляду, але також сприймає і бажає бачити точку зору інших [3].

Адекватна самооцінка особистості не лише базується на внутрішніх переконаннях, але також має підтвердження від фахівців у вибраній області. Це означає, що людина може утворити будь-який образ про себе і оцінювати себе відповідно до внутрішніх процесів.

Ознаки адекватної самооцінки виявляються у критичному і об'єктивному розумінні своїх можливостей, обмежень, соціального та інтелектуального статусу.

Адекватна самооцінка завжди пов'язана зі суспільством, оскільки початкове формування образу себе відбувається через взаємодію з іншими, а в подальшому перевіряється на істинність через соціальні контакти.

Нездатна до адекватної самооцінки особистість може мати або завищену, або занижену самооцінку. Така людина не може адекватно оцінювати свій внутрішній та зовнішній потенціал, що може призводити до постійних невдач, які вона не буде сприймати, аби зберегти свою самооцінку. Сприйняття дійсності спотворюється і замість раціональної сфери поведінки переважає емоційна [9].

Занижена (низька) самооцінка часто супроводжується постійним використанням механізмів психологічного захисту та відчуттям невпевненості в собі. Людина з низькою самооцінкою віддає перевагу стратегії «гарантованого успіху», обираючи лише цілі, які вона вважає досяжними, без ризику невдачі. Зазвичай ці цілі виявляються нижче її справжніх можливостей.

Завищена (висока) самооцінка веде до бажання уникнути невдачі за будь-яку ціну. Люди з цим типом самооцінки також віддають перевагу стратегії «гарантованого успіху», уникаючи цілей, досягнення яких не гарантується на 100%. Вони намагаються приховати той факт, що їхні здібності можуть бути нижчими, ніж очікувалося, навіть від самих себе, і таким чином уникають ситуацій, які могли б викрити цю невідповідність.

Самооцінка також відіграє провідну роль у дослідженні самопізнання і характеризується як ядро цього процесу, показник індивідуального рівня його розвитку, інтегративний принцип та особистісний аспект, який органічно включений у процес самопізнання. Деякі автори розробили понятійну систему, в якій «самопізнання має найширше значення, самооцінка - найвужче, а Я-концепція займає проміжне положення».

Аналізуючи основні теоретичні підходи до проблеми самооцінки людини, вчені можуть виділити основні моменти, які допомагають зрозуміти природу цієї психологічної категорії. В якості характеристик самооцінки слід виділити наступні моменти [19]:

- Структура і складові: Самооцінка складається з різноманітних складових, таких як оцінка власних здібностей, якостей, зовнішності, соціального статусу тощо.

- Джерела формування: Самооцінка формується під впливом різних чинників, таких як власний досвід, соціальні порівняння, взаємодія з оточенням, виховання тощо.

- Динаміка: Самооцінка може змінюватися з часом під впливом життєвих обставин, нових досвідів, отриманих успіхів або невдач.

- Порівняльний аспект: Самооцінка людини може бути об'єктом порівняння з іншими людьми, їхніми досягненнями або стандартами.

- Вплив на поведінку: Самооцінка впливає на вибір цілей, рішень, способу поведінки та ставлення до самої себе і до інших [24].

Розуміння цих характеристик дозволяє краще оцінити роль і значення самооцінки в житті людини та її вплив на різні аспекти особистісного розвитку.

Отже, самооцінка є одним із компонентів Я-концепції (самосприйняття) людини і тісно пов'язана з іншими компонентами (самоставленням, самосприйняттям і саморегуляцією) [4].

Структуру самооцінки можна розділити на дві складові: когнітивну (засновану на сприйнятті людиною самої себе) та емоційну. Іншими словами, самооцінка складається з набору якостей, якими володіє людина, і ставлення людини до цих якостей [14].

До цих компонентів можна додати третій компонент – поведінковий, який є зв'язком між внутрішньою оцінкою себе і тим, як оцінює людину суспільство. Таким чином, самооцінка складається з трьох взаємопов'язаних частин [14]:

- Уявлення про свої здібності, зовнішність, особистість та соціальний статус.

- Ставлення до цих уявлень.

- Відносини, які людина будує з іншими на основі цих уявлень.

Самооцінка виконує чимало функцій, серед яких особлива роль належить захисній та регулятивній функції.

Розглянемо зазначені вище компоненти самооцінки більш детально.

- **Уявлення про свої здібності, зовнішність, особистість та соціальний статус:** Цей компонент відображає те, як людина сприймає себе у різних аспектах життя, таких як розумові здібності, зовнішній вигляд, характерні риси особистості та місце у соціальній ієрархії. Внутрішня уява про себе формується впливом різноманітних факторів, таких як досвід, виховання, соціальне середовище тощо.

- **Ставлення до цих уявлень:** Цей компонент визначає, як людина оцінює свої характеристики та ставиться до них. Це може бути позитивне, негативне або змішане ставлення до себе.

- **Відносини, які людина будує з іншими на основі цих уявлень:** Цей компонент показує, як самооцінка впливає на взаємодію з іншими людьми. Людина може вести себе відповідно до своєї уяви про себе та сприйняття іншими, або ж вона може намагатися приховати або компенсувати недоліки своєї самооцінки [8].

Ці три компоненти взаємодіють між собою, формуючи індивідуальну Я-концепцію кожної людини. Ця концепція впливає на багато аспектів життя, включаючи мотивацію, поведінку, міжособистісні відносини та саморегуляцію.

Самооцінка виконує безліч функцій, серед яких особливу роль належить захисної та регулятивної функцій.

Наступний опис функцій самооцінки, дозволяє зрозуміти різноманітні аспекти та роль самооцінки у житті людини. Розглянемо кожну із цих функцій більш детально:

- **Регуляторна:** Самооцінка допомагає людині приймати рішення і вибирати завдання, визначаючи її власні можливості та готовність до їх виконання. Різні аспекти цієї функції, такі як оціночна, контрольна та стимулююча, допомагають забезпечити ефективне функціонування особистості.

- **Захисна:** Самооцінка слугує як засіб забезпечення стабільності та незалежності особистості, захищаючи її від негативних впливів ззовні та зсередини.

- **Розвиваюча:** Ця функція стимулює особистість до постійного росту, розвитку та самовдосконалення, сприяючи досягненню нових цілей і досягнень.
- **Відображаюча (сигнальна):** Відображає реальне ставлення людини до себе та своїх дій, допомагаючи їй зрозуміти, наскільки її дії є адекватними і співпадають з її цінностями та цілями.
- **Емоційна:** Самооцінка допомагає людині відчувати задоволення від власної особистості, здібностей і характеристик.
- **Адаптаційна:** Ця функція допомагає особистості пристосуватися до різних умов і викликів у своєму житті.
- **Прогностична:** Дозволяє регулювати активність людини на початку виконання діяльності, встановлюючи напрямок й інтенсивність її зусиль.
- **Коригуюча:** Забезпечує контроль за процесом виконання діяльності та виправлення недоліків або помилок.
- **Ретроспективна:** Допомагає оцінити власну поведінку і дії після їх виконання, що сприяє подальшому самовдосконаленню.
- **Мотивуюча:** Спонукає людину діяти для досягнення позитивних самооцінювальних реакцій та задоволення від власних досягнень.
- **Термінальна:** Спонукає людину припинити діяльність, якщо вона призводить до негативних самооцінювальних реакцій або невдоволення собою [11].

Кожна із цих функцій важлива для здорового розвитку і функціонування особистості, а їх комплексне поєднання дозволяє сформувати стійку та адаптивну самооцінку.

Вчені виокремлюють всі різноманітні компоненти структури самооцінки за їх часовою спрямованістю (реалістична, ретроспективна, проспективна) та розглядає їх можливі взаємозв'язки і взаємозалежність. На думку більшості авторів, самооцінка тісно пов'язана з рівнем домагань людини.

Рівень домагань людини характеризується [23]: 1) рівнем складності (ідеальною метою), яка є загальною метою майбутнього набору поведінкових актів; 2) вибором цілей для наступного набору поведінкових актів (рівнем

привабливості на даний момент), який формується у результаті переживання успіху чи невдачі у минулому наборі поведінкових актів; 3) бажаним рівнем самооцінки особистості (рівень Я) [23].

Розуміння рівня домагань і його взаємозв'язку з самооцінкою допомагає зрозуміти, як людина формує свої цілі та оцінює себе, і впливає на її поведінку, діяльність і стосунки із іншими [3].

На загальну самооцінку людини також впливають її особистісні характеристики та важливість оцінюваної якості або діяльності [7].

Самооцінка є ключовим психологічним фактором, який впливає на саморозвиток та самореалізацію особистості. Вона формується на основі емоційних переживань, пов'язаних з процесом самопізнання, і визначає ставлення людини до себе. Знання про себе у поєднанні зі ставленням до себе складають самооцінку.

Самооцінка – як вияв певного оцінного ставлення людини до себе, стає результатом передусім розумових операцій – синтезу, аналізу, порівняння [2, с. 296].

Роботи Р. Бернса та інших психологів підкреслюють важливість самооцінки як ключового елемента в структурі «Я-концепції» [36]. Вона є не лише особистим судженням про власну цінність, а й емоційно-ціннісною структурою, що відображається в установках та ставленні до себе. Когнітивні аспекти самооцінки включають знання про власну особистість у різних сферах життя. Це може включати оцінку власних здібностей, характеру, внутрішніх якостей та зовнішнього вигляду. Самооцінка або самоприйняття визначається сукупністю оціночних характеристик, які відображають емоційно-ціннісне ставлення людини до себе [36].

Отже, самооцінка визначається не лише когнітивними аспектами, а й емоційно-ціннісними та поведінковими характеристиками. Ця комплексна структура впливає на формування та розвиток «Я-концепції» особистості.

Таким чином, самооцінка виступає як складний феномен, який включає в себе ціннісне ставлення до себе як особистості і до власних дій.

Самооцінка, як важливий компонент цілісного самосприйняття людини, є необхідною умовою для встановлення людиною гармонійних стосунків із собою та з іншими людьми, з якими вона спілкується і взаємодіє. Достатня самооцінка корелює з позитивним ставленням до інших, здатністю до саморозкриття та розвитком глибоких міжособистісних стосунків.

1.2. Чинники формування самооцінки та її індивідуальні особливості у юнацькому віці

Самооцінка є рушійною силою саморозвитку. Самооцінка впливає на продуктивність і подальший особистісний розвиток особистості. Самооцінка є базовою основною властивістю в людській індивідуальності особистості, а також важливим показником її розвитку. Самооцінка дозволяє визначити свої життєві цілі, прагнення, цінності і характер відносин з оточуючими людьми.

Самооцінка формується ще в ранньому дитинстві і надалі змінюється протягом усього життя, змінюється, стаючи все більш об'єктивною. об'єктивною.

Самооцінка є рушійною силою саморозвитку. Самооцінка впливає на продуктивність і подальший особистісний розвиток. Самооцінка є базовою властивістю в індивідуальності особистості, а також важливим показником її розвитку. Самооцінка дозволяє визначити життєві цілі, прагнення, цінності і характер відносин з оточуючими людьми.

Самооцінка формується ще в ранньому дитинстві і надалі змінюється протягом усього життя, стаючи все більш об'єктивною.

Самооцінка в цей період часу являє собою складне багатоаспектне психологічне явище. Самооцінка в студентському віці пов'язана з однією з центральних потреб – необхідністю самоствердження, з бажанням студента знайти своє місце в житті, утвердитися в якості члена суспільства в очах інших і в своїй власній думці [2]. Цей процес починається в ранньому дитинстві і продовжується протягом усього життя, змінюючись та стаючи більш об'єктивною з часом. У студентському віці самооцінка особливо важлива, оскільки пов'язана з потребою самоствердження та пошуком власного місця в

суспільстві. Студентам важливо утвердитися як члени суспільства і знайти своє покликання. Тому самооцінка у цьому віці може бути підвищеною, оскільки вони активно досліджують свої можливості та шукають своє місце у світі.

Щоб зрозуміти, як формується самооцінка, потрібно врахувати три моменти [2]:

По-перше, важливу роль у її формуванні відіграє порівняння образу реального «Я» (яким людина себе уявляє) з образом ідеального «Я» (яким вона хоче бути). Ця концепція була започаткована і широко розвинута Карлом Роджерсом в рамках його гуманістичного підходу.

Згідно з цим підходом, особистість базується на двох найважливіших людських потребах: потребі у схваленні з боку інших та потребі у самоствердженні, що зумовлена самооцінкою. Якщо людина насправді реалізує риси, які визначають її ідеальний образ «Я», вона повинна мати високу самооцінку.

По-друге, важливо враховувати взаємодію з оточуючими та отримання від них підтримки, визнання та позитивного ставлення. Людина зазвичай оцінює себе відповідно до того, як її сприймають інші, і ця оцінка може бути як позитивною, так і негативною в залежності від того, наскільки задоволені її потреби у взаємодії з іншими.

По-третє, важливим фактором у формуванні самооцінки є особисті внутрішні переконання та самоідентифікація. Люди часто оцінюють себе на основі того, як вони сприймають свої власні характеристики, досягнення та здібності. Ці внутрішні переконання формуються під впливом досвіду, внутрішньої саморефлексії та самооцінки, і вони можуть бути як позитивними, так і негативними. Третій фактор, важливий для розвитку самооцінки, пов'язаний з інтерналізацією соціальних реакцій на людину. Люди схильні оцінювати себе так, як, на їхню думку, їх оцінюють інші [6].

Тому потреба в самоповазі та її самоствердженні призводить до рефлексії власних та чужих оцінок, порівняння досягнень та накопичення досвіду.

Загальна картина така, що люди докладають багато зусиль, щоб «вписатися» в соціальну структуру. Слід підкреслити, що самооцінка завжди є суб'єктивною, незалежно від того, чи ґрунтується вона на власному судженні людини про себе, чи на інтерпретації суджень інших людей, особистих ідеалів або культурно встановлених стандартів [18].

Формування самооцінки вимагає поступового проходження декількох етапів розвитку. Перший етап – недиференційоване ставлення особистості до оцінки її суб'єктивної поведінки дорослими. На наступному етапі формування самооцінки виникає диференційоване ставлення до оцінки дорослими власної поведінки. З'являється здатність і вміння самостійно і повноцінно оцінювати власну суб'єктивну поведінку [45].

Однак на цьому етапі формування самооцінки оцінка ґрунтується виключно на принципі полярності «добре/погано». Наступним етапом є поява здатності та вміння оцінювати не лише свою поведінку, а й різні емоційні стани [18].

Завершальний етап формування самооцінки у дітей - це поява самосвідомості, коли дитина починає усвідомлювати свою унікальність та індивідуальні риси особистості. Цей процес допомагає дитині усвідомити свої потреби, бажання та можливості, що є важливим кроком у її психологічному розвитку [18].

Структуру формування самооцінки можна розглядати як компонент особистісного розвитку, в якому когнітивний та емоційний елементи працюють як нерозривне ціле [44]. Людина може отримати знання про власну особистість лише у соціальному контексті. І це знання неминуче «обростає» емоціями [9].

Деякі дослідники зосереджуються на когнітивних аспектах, визначаючи Я як когнітивну структуру, що організовує функціонування особистості, тоді як інші дослідники вивчають емоційні аспекти та вплив самооцінки на різні аспекти життєдіяльності індивіда. Отже, самооцінка визначається як когнітивними, так і емоційними аспектами, виконуючи важливі функції в процесі формування та розвитку особистості.

У когнітивному підході до самооцінки розрізняються дві ключові концепції [17]: «Я як процес» і «Я як структура».

Більшість дослідників зосереджуються на останній, що відноситься до формування когнітивних структур або «схем» про себе [4; 17]. За цим підходом, когнітивні структури про себе розвиваються протягом життя і змінюються в залежності від досвіду та діяльності особистості. Структура включає ті аспекти себе, які людина вважає важливими у контексті своєї діяльності. Когнітивні схеми про себе можуть включати різні ознаки та параметри, що роблять особистість унікальною. Ці схеми використовуються для обробки інформації про себе та для формування самооцінки. Деякі з них можуть бути більш розвиненими та активованими при обробці відповідної інформації, відображаючи важливі аспекти особистості [17].

Когнітивні структури, які репрезентують Я, часто включають терміни, що відображають риси особистості. Це пояснюється тим, що, на думку Д. Вегнера і Р. Валлахера, ці терміни є готовими схемами, придатними для узагальнення і категоризації інформації про себе та інших [27].

Психоаналітичні теорії А. Адлера і К. Хорні більшою мірою пов'язані з поняттями Я-концепція і самооцінка. Адлер розвивав ідею про почуття неповноцінності [31] вказував, по-перше, на важливість суб'єктивної оцінки реальності, а по-друге, включає в визначення стилю життя уявлення людини про себе і оцінку їм своїх здібностей і можливостей. Концепція Адлера передбачає, що самооцінка є результатом усвідомлення реального «Я» у порівнянні з ідеальним «Я» та здійсненням просування на шляху досягнення життєвих цілей. Ці уявлення можуть впливати на самооцінку дитини та важливість розуміння їх вихователями та вчителями [43].

К. Роджерс вніс значний внесок у розвиток теорій самооцінки, пропонуючи феноменологічний підхід, який був важливим компонентом гуманістичної психології. Згідно з підходом Роджерса, головним мотивом людської поведінки є прагнення до самоактуалізації, тобто до розвитку своїх

потенцій, здібностей та можливостей. Це прагнення спрямоване на досягнення особистісного розвитку, самодостатності, незалежності та зрілості [43].

Вплив дорослих, зокрема батьків, на формування самооцінки та рівня конгруентності у дитини, є надзвичайно важливим і може мати суттєві наслідки для її подальшого розвитку. К. Роджерс [27] відзначав, що батьківські уявлення про дитину часто впливають на самооцінку дитини, оскільки батьки намагаються нав'язати свої уявлення через оціночні судження. Якщо дитина безумовно приймає батьківські уявлення про себе, вона може втратити зв'язок із своїми власними бажаннями та потребами, що може призвести до втрати власної самооцінки. З іншого боку, якщо дитина протестує проти надмірного тиску батьків, це також може вплинути на її самооцінку, оскільки вона намагається зберегти свої уявлення про себе. Обидва ці сценарії можуть негативно вплинути на розвиток дитини. У першому випадку вона може відчувати дискомфорт через невідповідність своїх дій та бажань батьківським очікуванням. У другому випадку дитина може почувати себе неприйнятною або недостойною у випадку незгоди з батьківськими уявленнями [27].

Отже, важливо, щоб дорослі, зокрема батьки, ставилися до дитини з повагою, підтримкою та відкритістю, сприяючи формуванню її власної самооцінки та конгруентності.

Обидва сценарії підкреслюють важливість розуміння того, що самооцінка дитини розвивається в контексті її взаємодії з дорослими та середовищем, а також в контексті загальної самооцінки [1].

Самооцінка відіграє ключову роль у формуванні особистості юнака і визначенні його майбутнього напрямку розвитку. У юнацькому віці особливо важливо мати адекватне уявлення про себе, свої можливості та цінності, оскільки це визначатиме рішення щодо навчання, професійного вибору, встановлення відносин з оточуючими та багато іншого. Адекватна самооцінка допомагає юнакам та юнкам розвивати віру у власні сили, розуміти свої сильні та слабкі сторони, а також виробляти стратегії досягнення своїх цілей. Вона

стимулює самовизначення та самореалізацію, що є важливими аспектами розвитку особистості [41].

Крім того, адекватна самооцінка допомагає краще розуміти свої емоції, реагувати на стресові ситуації та виробляти адаптивні стратегії поведінки. Це особливо важливо для психологічного благополуччя та соціальної адаптації особистості юнацького віку [2].

Отже, підтримка адекватної самооцінки в юнацькому віці сприяє формуванню здорової особистості, яка може ефективно функціонувати в сучасному суспільстві і досягати успіху у різних сферах життя.

Самооцінка є особливо важливою на етапі юнацького віку, саме у цей період відбувається активний пошук своєї ідентичності, вирішення важливих життєвих питань і прийняття важливих рішень. Навколишні умови, такі як соціальне середовище, сімейна підтримка, освіта та інші фактори, також впливають на формування самооцінки у молоді [28].

На цьому етапі розвитку особистості, особливо на ранньому та пізньому етапах юнацького віку, стає важливим усвідомлення власних можливостей, цінностей і цілей, а також адаптація до змін у власному тілі та соціальному оточенні. У цьому контексті важливо підтримувати позитивне ставлення до себе, розвивати навички самопізнання та саморефлексії, а також вміти адаптуватися до нових ситуацій та викликів. Адекватна самооцінка сприяє формуванню стійкого психологічного фундаменту, який допомагає молоді пристосовуватися до життєвих обставин і розвивати свій потенціал [40].

Характерною особливістю цього періоду є те, що особа активно вступає у взаємодію з оточуючим соціумом, який, у свою чергу, ставить перед нею високі вимоги, такі як самостійність, рішучість, успішність та активна й відповідальна поведінка. Однак виникає проблема: особа ще не має достатньо особистісних та емоційних ресурсів, щоб успішно відповісти на ці вимоги соціуму [28].

Внаслідок цієї проблеми виникає емоційна напруга, з якою індивід у юнацькому віці, як правило, важко впоратися. Однак, якщо на даному етапі соціалізації особа буде цілеспрямовано вчитися оцінювати себе, розпізнавати

свої сильні та слабкі сторони, розуміти взаємозв'язок між особистісними та соціальними аспектами, вона зможе здобути досвід і розкрити потенціал для успішної соціалізації та формування реалістичної та адекватної самооцінки [28].

Відомо, що в юнацькому віці формується здатність оцінювати себе через власні потреби, а також через потреби авторитетних дорослих [5].

Головними критеріями самооцінки стають морально-психологічні аспекти взаємин. На зміст і характер образу «Я» безпосередньо впливає ступінь включеності юнака в різні види діяльності та його досвід спілкування з однолітками і дорослими [5].

Юнацький вік – це не лише період професійного становлення та побудови життєздатної Я-теорії, що пов'язано з виконанням певних ролей та їхнім впливом на формування Я-концепції. Роль опіки над смисловими сферами юнаків є актуальною і у зв'язку з періодом вступу в шлюб [5].

Найбільш важливими та усвідомлюваними для юнаків є особистісні якості, які складають основу їхнього ціннісного ставлення до себе. Наприклад, висока і низька самооцінка співіснують, коли в основі самооцінки лежать інші якості, які не сприяли високій самооцінці. Наприклад, якщо середовище, в якому навчається молода людина, знецінює її якості захисника держави, вона може високо оцінювати свою успішність, але мати низьку самооцінку через низький статус у групі друзів [22].

Етап індивідуалізації в юнацькому віці характеризується уточненням і розвитком знань про себе, тобто активним формуванням образу «Я». Центральним психологічним новоутворенням юнака є потреба в усвідомленні та самоусвідомленні себе як дорослого, тобто в усвідомленні себе як особистості. У юнаків з'являється інтерес до свого внутрішнього «Я», особливостей своєї особистості, потреба в самооцінці та порівнянні себе з іншими [18]. У юнацькому віці люди переглядають багато своїх цінностей і уподобань, орієнтуючись переважно на референтні групи.

В юнацькому віці перед особистістю стоять відповідальні та складні завдання, які при несприятливих умовах можуть викликати гострі психологічні конфлікти та глибокі переживання, приводячи до кризових ситуацій та відхилень у поведінці від прийнятих громадських норм.

Порівняння реального образу «Я» з ідеальним образом «Я» грає важливу роль у формуванні самооцінки. Люди, які досягають тих самих характеристик, що й у їхньому ідеальному образі «Я», зазвичай мають високу самооцінку. Тимчасом, ті, хто відчують розрив між цими характеристиками та своїми реальними досягненнями, схильні до низької самооцінки.

Інший важливий фактор у формуванні самооцінки - це інтерналізація соціальних реакцій на особистість. Іншими словами, люди оцінюють себе так, як вони вважають, що їх оцінюють інші [8].

Крім того, один з підходів до природи й формування самооцінки полягає в тому, що люди оцінюють успішність своїх дій і самовираження через призму своєї ідентичності. Вони задоволені не тим, що щось вдалося, а тим, що вони вирішили робити певні речі і успішно реалізували їх.

У житті юнаків відбувається багато змін. Нові предмети і великі обсяги матеріалу вимагають більшої самостійності, розвитку методів і прийомів навчання.

У юнацькому віці соціальна активність юнаків стає більш серйозною і значущою. Вони вже виступають як ключові дієві особи та учасники суспільного життя. Також змінюється їх статус у сім'ї. У деяких аспектах їх вже визнають дорослими, вони мають більше прав і обов'язків, їм довіряють більше, але й вони стикаються з більш високими вимогами [46].

Самооцінка юнаків в значній мірі залежить від того, як їх батьки сприймають їхні чесноти. Коли батьки підтримують, проявляють увагу та доброту, висловлюють своє схвалення, підліток набуває впевненості в тому, що він важливий для них і для себе самого. Самооцінка зростає завдяки власним досягненням і успіхам, а також заохоченню дорослих [46].

Відтак, роль самооцінки у саморозвитку є надзвичайно важливою. Самооцінка впливає на життя людини, на її ставлення до інших і до самої себе. Усвідомлення власного «Я» є новим етапом у розвитку особистості і надає можливість оволодіти процесом розвитку особистості. У юнацькому віці люди переглядають багато своїх цінностей і уподобань, орієнтуючись переважно на референтні групи. У студентській молоді мотивацією формування самооцінки є бажання утвердитися серед однолітків, здобути авторитет, повагу та увагу друзів. Самооцінка впливає на особливості статусно-рольової реалізації особистості в студентській групі, тому далі детальніше розглянемо цей аспект.

1.3. Особливості статусно-рольової реалізації особистості в студентській групі

Однією з домінуючих теорій особистості в сучасній соціології є статусно-рольова концепція. Концепція статусу і ролі. Згідно з цією концепцією особистість розглядається як активний учасник соціуму, який має визначене положення та виконує певний набір функцій, відповідно до цього становища. Початкові принципи статусно-рольової концепції були розроблені американськими соціологами Дж. Мідом і Р. Мінтоном, а пізніше значно розширили її теоретичний апарат праці Т. Парсонса. Теорія ролей особистості описує соціальну поведінку особистості за допомогою двох основних концептів: «соціальний статус» та «соціальна роль». Згідно із цією концепцією, кожна людина має визначене місце у суспільстві, яке зумовлене рядом соціальних позицій, пов'язаних із наявністю певних прав і обов'язків [16, с. 45]. Ці позиції є певними соціальними статусами людини, яких одночасно може бути декілька. Проте серед них завжди є основний або базовий.

Зазвичай, базовий статус відображає посаду особистості. Соціальний статус є комплексним показником соціального стану особистості або соціальної групи, включаючи посаду в професії, кваліфікацію, характер діяльності, ділові зв'язки, матеріальний стан, вік та сімейний стан, інше [16, с. 49].

Соціологи класифікують соціальні статуси на набуті й приписані. Приписаний статус – це положення особи в суспільстві, яке вона має незалежно від власних заслуг, але накладене соціальним оточенням. Зазвичай він відображає вроджені певні якості (вік, стать, національність) [8, с. 49].

Набутий статус є позицією в суспільстві, досягнутою самою особою. Однак можливий і змішаний статус, що може об'єднувати обидва типи. До прикладу, змішаний статус - стан у шлюбі. Також виокремлюють природні й професійно-посадові статуси [14].

Природний статус особистості є позицією людини у системі суспільних відносин, яка визначається відносно стійкими й істотними її характеристиками [19].

Професійно-посадовий статус – показник, що відображає соціальне, економічне й виробниче становище людини в суспільстві. Отже, соціальний статус відображає конкретне місце, зайняте особою у даній соціальній системі. Поняття «соціальний статус» тісно пов'язується із поняттям «соціальна роль» [19, с. 58].

Соціальна роль — це комплекс дій, які повинна здійснювати особистість, маючи певний статус у соціальній структурі. Кожен статус включає не одну, а кілька ролей. Сукупність ролей, які відповідають певному статусу, називається рольовим набором [19, с. 60].

Очевидно, що чим вище становище особистості в суспільстві, тобто чим більший її соціальний статус, тим більше ролей вона виконує.

Першу систематизацію соціальних ролей запропонував Парсонс, виокремивши п'ять підстав для класифікації ролей:

1) емоційність, що передбачає широкий прояв емоційності або її стримування;

2) спосіб набуття - ролі можуть бути приписаними або досягнутими самостійно;

3) масштаб - обсяг повноважень ролі може бути чітко встановленим або невизначеним;

4) регламентованість - деякі ролі є досить строго регламентовані, тоді як інші мають більш розмитий характер;

5) мотивація – виконання ролей може й здійснюватися заради особистої вигоди чи заради суспільного блага [15, с. 33].

Реалізацію соціальної ролі можна розглядати з кількох точок зору. По-перше, це рольові очікування, що визначають поведінку людини відповідно до її статусу, на які розраховують інші члени суспільства. По-друге, це рольове виконання, що відображає реальну поведінку людини, яку вона вважає відповідною своєму статусу. Важливо зазначити, що ці два аспекти ролі не завжди співпадають. Проте кожен з них суттєво впливає на формування поведінки особистості, оскільки суспільні очікування мають значний вплив на неї [16].

У типовій структурі соціальної ролі виділяють чотири елементи: 1) опис типу поведінки, яка відповідає ролі; 2) вимоги, пов'язані із цією поведінкою; 3) оцінка виконання запропонованої ролі; 4) санкції – соціальні наслідки певних дій у межах вимог соціальної системи [16].

Студентський період характеризується зміною провідної діяльності, зміною соціального статусу та входженням молодих людей у нову соціальну роль [11]. М. Вебер визначив «соціальний статус» як сукупність претензій на позитивні або негативні привілеї щодо соціального престижу, якщо він базується на одному або кількох таких критеріях: спосіб життя; формальна освіта, що включає практичне або теоретичне навчання і засвоєння відповідного способу життя; престиж народження або професії [4].

Дослідники М. Корнев, А. Коваленко аналізують соціальний статус не тільки як явище, яке виникає у процесі взаємодії із іншими, але й як прояв особистісних характеристик людини [9]. Під соціальним статусом розуміють поєднання об'єктивних характеристик, властивих індивіду, що визначають його місце в групі, та суб'єктивного сприйняття цього індивіда іншими членами групи [9].

Е. Аронсон розглядав соціальний статус як певний компонент інформації, яку людина отримує під час першого контакту з об'єктом пізнання [6].

Дослідниця Л. Орбан-Лембрик наголошує, що статус визначається певною позицією, повагою, авторитетом, соціальним рангом, престижністю й ставленням до особистості у групі [17].

Сьогодні у соціальній психології статус передусім розглядається як становище суб'єкта у системі міжособистісних відносин, яке визначає його привілеї, права, обов'язки в групі [8].

Відтак, поняття статусу включає у себе положення індивіда у соціальній системі, яке має специфічні ознаки, притаманні даній системі. Кожна особа має своє уявлення про своє місце в суспільстві, і відповідно до цього визначає свою поведінку, що, безперечно, впливає на формування її особистості.

Перебування у статусі студента ЗВО передбачає набуття нових навичок і розроблення нових стратегій поведінки, які часто асоціюються з домінантною та незалежною поведінкою. Студенти прагнуть контролювати усе, що відбувається навколо них, і впливати на дії, відчуття або думки оточуючих.

Соціально-психологічні характеристики особистості у юнацькому віці (вік, соціальний статус у групі) впливають на можливості задоволення домінуючих потреб і визначають специфіку особистісної тривожності [11].

Л. Федоренко [42] відзначає, що емоційна сфера виступає одним з основних факторів тривожності у юнаків. Феномен тривожності в юнацькому віці характеризується різними аспектами емоційної сфери, такими як ситуативна, особистісна, самооцінка, міжособистісна та загальна тривожність, фрустрація, агресивність та ригідність.

У юнацькому віці через емоційну нестабільність особливо сильно проявляється схильність до фрустрації, що призводить до різноманітних емоційних реакцій. Фрустрація може бути досить різною не тільки за своїм психологічним змістом чи спрямованістю, але й за тривалістю. Настрої юнака можуть тривати досить довго а, у деяких випадках, й залишати слід в особистості молодшої особи [27].

У цьому періоді формування самооцінки переважною мотивацією є бажання утвердитися серед однолітків, здобути авторитет, повагу та увагу друзів. Люди, які високо цінують себе, ставлять до себе високі вимоги у спілкуванні і намагаються їм відповідати, оскільки вважають, що негативна репутація в колективі принижує їхню гідність [5].

Для молодих людей характерно прагнення зберегти своє становище в групі, яка підтримує їхню високу самооцінку.

Група студентів має статусний характер: всі її учасники об'єднуються спільним видом діяльності, а саме, отриманням вищої освіти. Ця група надає ідентифікаційну приналежність студентам, формуючи в них цінності, ідеї, цілі та інтереси. Різниця в статусах відіграє значну роль у соціальному житті та впливає на групові процеси. Організації та групи наділяють індивідів статусними атрибутами, які чітко визначають статус кожного учасника групи. Це може бути будь-яка соціальна або індивідуальна характеристика, така як зовнішній вигляд, вік (молодість або старість) та інші. Різні навички та вміння також можуть бути важливими статусними характеристиками [12]. Статус закріплює за собою певний комплекс дій, які потім мають виявитися у ролевій поведінці особистості.

Оскільки соціальний статус розглядається не тільки як явище, що виникає в процесі взаємодії з іншими, але й як прояв особистісних характеристик людини, важливу роль у цьому процесі відіграє самооцінка особистості.

Висновок до розділу 1

Висвітлили сутність поняття «самооцінка» у наукових психологічних дослідженнях та дійшли висновку про те, що самооцінка особистості – це уявлення людини про свою значущість серед оточуючих, її суб'єктивне враження про себе, особисті переваги і недоліки. Самооцінка є важливою складовою самосприйняття і охоплює оцінку моральних якостей, людських і фізичних характеристик, поведінки та здібностей. Ця оцінка є центральним елементом у формуванні особистості, свідчить про соціальну адаптацію

індивіда і впливає на його поведінку та діяльність. Самооцінка також пов'язана з самоповагою.

Окреслили чинники та індивідуальні особливості формування самооцінки у юнацькому віці серед них:

- самооцінка є стійкою психологічною характеристикою людини. Вона формується в ранньому дитинстві і дуже важко піддається змінам, оскільки залежить не лише від вроджених факторів, а й від життєвих обставин. Самооцінка формується внаслідок постійного порівняння себе з іншими, тому значний вплив на неї має ставлення оточуючих.

- самооцінка відіграє ключову роль у саморегуляції та має кілька важливих особливостей. Вона здатна виконувати прогностичну, коригувальну, процесуальну та ретроспективну функції.

- самооцінка особистості формується за впливом кількох взаємопов'язаних факторів, серед яких важливою є комунікативна взаємодія з оточуючим соціумом, позитивна активність особистості, самоспостереження, самоконтроль, соціально-рольовий статус у групі.

Дослідили особливості статусно-рольової реалізації особистості у студентській групі, а саме:

- у сучасній соціальній психології, концепція статусу визначається як позиція особи у системі міжособистісних зв'язків, що визначає її права, обов'язки та привілеї у відповідній групі. Цей статус активує певний набір поведінкових стратегій, які особа повинна реалізувати в своїй рольовій поведінці.

- студентська група, інтегрована у складну систему соціальних взаємодій, і її місце всередині цієї системи визначається її соціальним статусом. Самі студенти визначають своє положення в обраній спільноті, приймаючи обов'язки та права, пов'язані з цією позицією, і обираючи відповідні поведінкові стратегії.

- оскільки соціальний статус розглядається як результат взаємодії з іншими особами та вияв особистісних якостей, важливу роль у цьому процесі відіграє самооцінка особистості.

- самооцінка особистості може мати взаємозв'язок із соціальним статусом, який вона займає у групі. Ця взаємодія є результатом міжособистісних взаємодій. Соціальний статус в значній мірі залежить від того, як інші люди оцінюють дану особистість. Також адекватна самооцінка може значно сприяти соціально-психологічній адаптації у колективі.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ САМООЦІНКИ ОСОБИСТОСТІ НА ЇЇ СТАТУСНО-РОЛЬОВУ РЕАЛІЗАЦІЮ В ГРУПІ

2.1. Організація та проведення дослідження

Мета емпіричного дослідження – встановлення взаємозв'язку самооцінки особистості та її статусно-рольової реалізації в групі й визначити особливості впливу.

Гіпотеза дослідження: ймовірно, що самооцінка і соціально-рольова позицію у колективі взаємопов'язані, самооцінки особистості має важливий вплив на її статусно-рольову позицію у колективі.

Дослідження включало три етапи:

1) На першому етапі нами було підібрано методики: опитувальник «Методика дослідження самооцінки особистості» С. Будассі, методику діагностики самооцінки Дембо-Рубінштейна та методику «Соціометрія» Дж. Морено.

2) На основному етапі була проведена діагностика психологічних особливостей, спрямована на визначення впливу самооцінки особистості на її статусно-рольову реалізацію в групі.

3) На заключному етапі були розроблені рекомендації для розвитку самооцінки особистості.

Дослідження проводилося дистанційно у формі опитування, в якому взяли участь 26 осіб юнацького віку (студенти 18-19 років), що навчаються на другому курсі спеціальності «Право» університету «Львівська політехніка», з них 16 жінок та 10 чоловіків.

При виборі методики дослідження ми врахували необхідність кількісного фіксування якісних особливостей вимірюваних параметрів, надійність та доступність у використанні.

Для вивчення рівня самооцінки респондентів було застосовано «Методику дослідження самооцінки особистості» С. Будассі (див. Додаток А), що ґрунтується на тому, що особистість у процесі спілкування постійно

порівнює себе з якимось еталоном і, залежно від результатів цього порівняння, може переоцінювати або недооцінювати себе. Робота складалася з двох частин.

1. З 20 властивостей особистості потрібно побудувати еталонний ряд d1, де на перших позиціях розташовуються найважливіші, на Вашу думку, позитивні властивості особистості, а останнім, які є найменш бажані, негативні. Найпривабливіша якість отримує 20-й ранг, менш приваблива – 19-й, і так далі, аж до 1-го рангу.

2. З відібраних раніше властивостей особистості потрібно побудувати суб'єктивний ряд d2, у якому слід розташувати ці властивості за ступенем їхньої вираженості у Вас особисто. Найбільш властива Вам якість отримує 20-й ранг, менш характерна – 19-й, і так далі. Результат необхідно занести до протоколу дослідження.

Метою обробки результатів є виявлення зв'язку між ранжуванням рис особистості в «ідеальному Я» та ранжуванням «реального Я». Міра цього зв'язку встановлюється за допомогою коефіцієнтів рангової кореляції.

Для обчислення коефіцієнта необхідно виконати такі кроки:

1. Визначити різницю d1-d2 між рангами кожної якості та занести результат у графу d протоколу дослідження.

2. Кожне отримане значення різниці рангів d звести в квадрат (d1 - d2)² і записати результат в колонці d².

3. Підрахувати загальну суму квадратів різниці рангів d² і внести її в формулу: $r = 1 - 0,00075 \times \sum d^2$ де r – коефіцієнт кореляції (показник рівня самооцінки особистості).

Інтерпретація рівня самооцінки проводиться за такою шкалою:

Від +1,0 до + 0,85 – самооцінка висока, неадекватна; (I)

Від + 0,84 до + 0,53 – самооцінка висока, адекватна; (II)

Від + 0,52 до -0,1 – самооцінка середня, адекватна; (III)

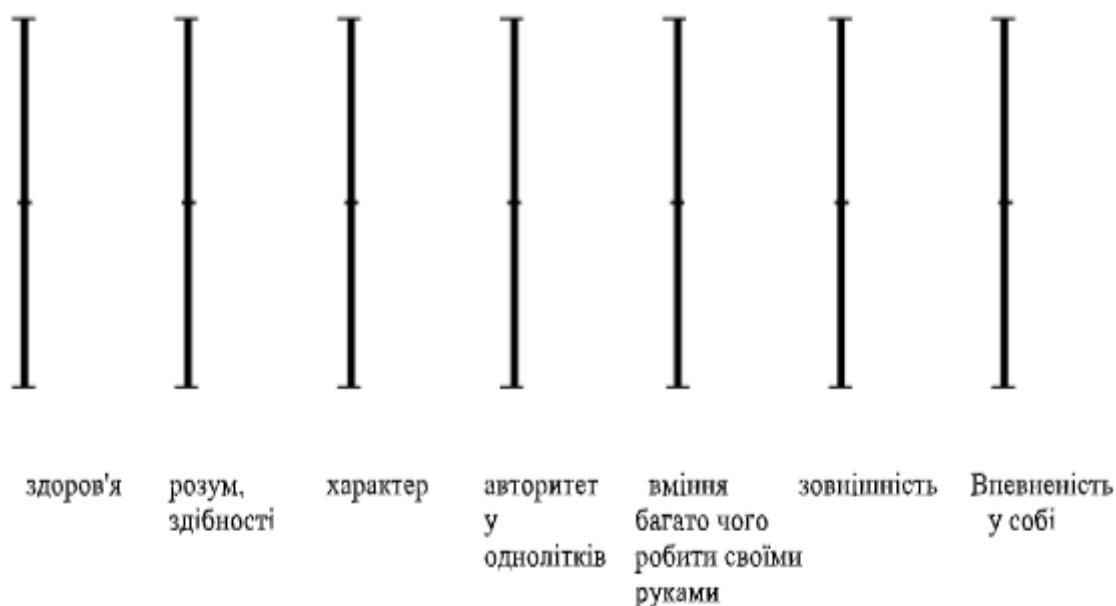
Від -0,09 до -0,32 – самооцінка низька, адекватна; (IV)

Від -0,33 до -1,0 – самооцінка низька, неадекватна. (V)

Методика діагностики рівня самооцінки Дембо-Рубінштейн спрямована на вивчення індивідуальної самооцінки. Основне завдання полягає у прямій оцінці індивідуальних характеристик. На горизонтальних лініях слід відзначити ступінь вираженості цих характеристик.

У запропонованій методиці використовуються чотири задалегідь визначені та незалежні параметри. Перевагою цього варіанту є можливість виявлення найважливіших параметрів рівня розвитку системи індивідуальних структур і самооцінки студента.

На рисунку 2.1 наведено матеріали до методики дослідження самооцінки.

Рис. 2.1. Ілюстраційний матеріал методики Т. Дембо - С. Рубінштейн

Кожному учаснику надається методичний листок з інструкціями щодо виконання завдання (див. додаток Б). Рівень розвитку кожної якісної характеристики особистості людини зазвичай можна представити у вигляді прямої лінії, де нижня точка відображає найнижчий розвиток, а верхня - найвищий.

У кожному рядку учасники позначають через дефіс (-) свою особисту оцінку розвитку цієї якості. Після цього вони позначають хрестиком (x) рівень розвитку цих характеристик та задоволеність собою

чи аспектами себе.

Тест виконується на аркуші, на якому зображено сім ліній висотою 100 мм кожна, що позначають верхню, нижню та середню точки шкали. При цьому верхня і нижня точки є видимими знаками, а середня - невидимими.

Опрацювання та інтерпретація результатів здійснюються за встановленими шкалами (детальніше див. додаток Б).

Для аналізу ролі й статусу особистості у групі використовувалася методика «Соціометрія» Дж. Морено (див. додаток В). Цей метод ґрунтується на умовному виборі, який роблять всі учасники групи. Суть соціометрії полягає в дослідженні системи «симпатій» та «антипатій» між учасниками групи, тобто виявленні системи емоційних взаємин у групі [43].

За отриманими відповідями всі учасники поділяються на п'ять категорій:

- «Зірки» (особи, які мають найбільшу кількість позитивних виборів — зазвичай шість і більше);
- «Прийняті» або «Визнані» (особи, які мають 3-5 позитивних виборів);
- «Знехтувані» (особи, які мають 1-2 позитивних виборів);
- «Ізольовані» (особи, які не мають жодних виборів);
- «Аутсайдери» (особи, які мають найбільшу кількість негативних виборів або негативні вибори переважають над позитивними).

Індекс згуртованості групи визначається за наступною формулою:

$$KB = \frac{R_1}{R}$$

де KB - коефіцієнт взаємності;

- R_1 – кількість взаємних позитивних виборів;
- R – загальна кількість позитивних виборів у групі [43].

Для соціометрії ми використали 3 запитання (див. додаток В).

Для виявлення зв'язку між самооцінкою особистості та її статусно-рольовою реалізацією в групі застосовано методику рангової кореляції Пірсона.

2.2. Аналіз результатів дослідження

У ході початкового та наступного етапів дослідження ми адаптували та провели опитувальник «Методика дослідження самооцінки особистості» С. Будассі з метою виявлення рівня самооцінки учасників. Отримані результати респондентів були відображені у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

**Показники самооцінки студентів у досліджуваних (%) за методикою
С. Будассі**

Рівень	Кількість студентів
самооцінка висока, неадекватна (I)	–
самооцінка висока, адекватна (II)	30 %
самооцінка середня, адекватна (III)	43 %
самооцінка низька, адекватна (IV)	18%
самооцінка низька, неадекватна (V)	9 %

Високий рівень адекватної самооцінки виявлено у 30% (8 студентів) від загальної кількості досліджуваних цієї вибірки. Це означає, що ці респонденти правильно співвідносять свої можливості і досягнення, намагаються реально оцінювати свої невдачі та успіхи, і ставлять перед собою досяжні цілі. Адекватна самооцінка є результатом постійного виявлення реалістичного уявлення про себе, без надмірної переоцінки або занадто суворої критики стосовно свого діяльності, спілкування, поведінки та переживань.

Найбільш вираженою у досліджуваних є середня адекватна самооцінка, яка спостерігається у 43% (11 студентів). Особистості з адекватною самооцінкою значно частіше порівняно з тими, хто має завищену самооцінку, використовують витіснення як базовий механізм захисту, за допомогою якого неприйнятні для особистості почуття, імпульси, бажання, що зумовлюють тривогу, стають несвідомими. Значно рідше такі особи вдаються до реактивних утворень.

Такі люди впевнені в собі, знають свої переваги й недоліки, реально оцінюють можливості, рішучі, уміють знаходити й приймати логічні рішення, а також їх реалізовувати.

Розуміння самооцінки базується на оцінках та емоціях. Самооцінка невіддільна від ідеалів, мотивів, цілей, переконань, цінностей й ціннісних орієнтацій особистості. Самооцінка є також механізмом саморегуляції поведінки та діяльності людини. Аналіз самооцінки як процесу включає наявність внутрішньої основи і зіставлення з соціальними нормами, прийнятими в суспільстві стандартами та з іншими людьми.

Низька адекватна самооцінка виявлена у 18% (5 студентів). У таких досліджуваних може виникати невпевненість у собі, що заважає їм у повній мірі реалізовувати свої здібності.

При недооцінці самого себе можуть виникати конфлікти через надмірну критичність таких осіб. Вони можуть бути надзвичайно вимогливими до самих себе, а також ще більш вимогливими до інших, часто наголошуючи на недоліках оточуючих. Хоча це може робитися з найкращих намірів, все ж це стає причиною конфліктів.

Низька неадекватна самооцінка виявлена у 9% (2 студентів). Такі люди не ставлять перед собою складних цілей, обмежуються вирішенням повсякденних завдань. Вони дуже критичні до себе, що може порушити процес саморегуляції, особливо це помітно в спілкуванні. Також вони надмірно вимогливі до самих себе і ще більш вимогливі до інших, що може спричиняти конфлікти через надмірну критичність.

Психоаналітичні теорії А. Адлера і К. Хорні в якості визначальної детермінанти людської поведінки розглядають в особливу творчу силу життя, яка виражається в прагненні до переваги, розвитку, вдосконалення [31]. Почуття неповноцінності є (за А. Адлером) основоположним і універсальним почуттям, в основі якого лежить, в першу чергу, сприйняття своєї фізичної недостатності, дефектності.

Отже, досліджуваним студентам більше характерні висока та середня адекватна самооцінка, тоді як незначній частині характерна низька адекватна та неадекватна самооцінка. Це говорить про те, що студенти досить реалістично відносяться до життя та ставлять досяжні цілі, вони більш схильні до самоаналізу. Ті студенти, які характеризуються заниженою самооцінкою, незадоволені собою і нездатні ставити перед собою більш високі вимоги, оскільки їм бракує впевненості у своїх можливостях.

Немає виявлено високої неадекватної самооцінки серед досліджуваних. Це означає, що студенти реалістично оцінюють свої можливості та не ставлять перед собою завдань, які вони не можуть виконати. Отримані результати показують, що більшість студентів мають об'єктивне уявлення про себе та свої здібності. Для тих, хто має адекватну самооцінку, відзначено здатність визнавати свої слабкі сторони та готовність прикласти зусилля для їх покращення без негативних емоцій.

Згідно з методикою діагностики самооцінки Дембо-Рубінштейна, встановлено, що в даній вибірці більшість (43%) характеризується середнім рівнем самооцінки, а також високим рівнем (36%).

Таблиця 2.2

Показники рівня домагань студентів у % за методикою діагностики самооцінки Дембо-Рубінштейн

Рівень домагань	Кількість студентів
Дуже високий рівень	4%
Високий рівень	43%
Середній рівень	28%
Низький рівень	25%

Показники рівня самооцінки студентів у % за методикою діагностики самооцінки Дембо-Рубінштейна

Рівень самооцінки	Кількість студентів
Дуже високий рівень	8%
Високий рівень	36%
Середній рівень	43%
Низький рівень	13%

Отримані дані свідчать про те, що більшість студентів має реалістичний рівень самооцінки, що підтверджує результати попередньої методики. Адекватна самооцінка, яка може мати тенденцію до завищення, сприяє позитивному ставленню до себе, самоповазі та прийняттю себе, що відображає відчуття власної повноцінності. Самооцінка особистості тісно пов'язана із рівнем домагань, емоційними особливостями та мотивацією. Від її рівня залежить інтерпретація досвіду й очікувань щодо себе й інших.

У юнацькому віці формування адекватної самооцінки особистості є одним із найважливіших завдань, позаяк як дуже низька, так і надто висока самооцінка можуть привести до серйозних внутрішніх й міжособистісних конфліктів, позаяк соціальна адаптація, самоповага й самоприйняття є тісно взаємопов'язаним. Так, знижена самооцінка може призвести до низького рівня самоповаги, що може робити уявлення особистості про себе нестійким, невпевненим і суперечливим. Такі юнаки часто відчувають бажання «сховатися» і можуть болісно реагувати на критику, жарти або сміх. Вони можуть бути менше помічені і не обираються на роль лідера. У таких юнаків часто розвивається почуття ізоляції, замкнутості та самотності.

Завищена самооцінка також може бути проблемою, оскільки людина може відчувати себе неспроможною виконати взяті на себе обов'язки. Юнацька самовпевненість також може призвести до конфліктів не лише із дорослими,

але й з однолітками. Найбільш небезпечним є те, що молоді люди можуть зазнати розчарувань, перш ніж вони реально зможуть оцінити свої можливості.

Завищена самооцінка, підкріплена зовнішнім успіхом, може сприяти розвитку негативних рис, таких як снобізм й елітарність, впевненість у власній винятковості. Коли людина звикне до цього стану речей і не зможе знайти його в інших умовах, вона може почати відчувати мучення, нервувати і прийти до самоізоляції й труднощів у самовираженні, подібно до того, як це відбувається з людьми із низькою самооцінкою.

Студенти із високим та середнім рівнем самооцінки легко приймають свої здібності й можуть вносити зміни, не переоцінюючи їх значення, на відміну від тих, у кого самооцінка низька або дуже висока. Детальніші результати за цією методикою можна переглянути на рисунках 2.1 та 2.2.

Наступним етапом емпіричного дослідження було аналіз результатів, отриманих за допомогою методики «Соціометрія» Дж. Морено, яка дозволила виявити показники статусу та ролі особистості в групі.

Студентська молодь, як соціальна група, входить у складну систему соціальних відносин, а її положення всередині соціальної системи визначається соціальним статусом. Самі студенти визначають своє місце в межах обраної спільноти, ідентифікуючи себе з певною категорією, приймаючи пов'язані з цією позицією обов'язки, права та стратегії поведінки.

Після внесення інформації з *соціометричних карток до соціоматриці* ми порахували кількість позитивних та негативних виборів кожним учасником групи, а також взаємний вибір між учасниками студентської групи. Підрахувавши кількість взаємних виборів (135), за допомогою цього показника виявила рівень згуртованості групи і цей показник становить 0,6. Показник знаходиться в межах середнього рівня згуртованості. Індекс згуртованості

$$KB = \frac{R_1}{R}$$

визначається за наступною формулою :

де KB - коефіцієнт взаємності;

$R_1 = 81$; $R = 135$.

Отримані результати подані у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Статус та роль студентів у групі згідно із результатами соціоматриці

«Зірка»		Визнаний		Знехтуваний		Ізольований		Аутсайдер	
К-сть студентів	%	К-сть студентів	%	К-сть студентів	%	К-сть студентів	%	К-сть студентів	%
8	32	14	56	2	8	1	4	0	0

Результати, представлені в таблиці 2.4, свідчать про домінування групи «Визнаний», яка складає 56% від загальної кількості студентів, тоді як група «Зірка» представлена 32% опитуваних. Виявлено, що 2 студенти є «знехтувані», а 1 студент віднесений до групи «ізольовані» (відповідно 8% і 4% досліджуваних), що свідчить загалом про позитивні взаємини між досліджуваними студентами в групі та сприятливий мікроклімат у колективі.

Наступним етапом емпіричного дослідження було встановлення зв'язку між самооцінкою й статусно-рольовою реалізацією в групі за допомогою методики рангової кореляції Пірсона. Під час математичного аналізу було виявлено наступні кореляційні зв'язки:

1. Встановлено позитивний кореляційний взаємозв'язок між рівнем самооцінки (за С. Будассі) й соціометричним статусом у групі ($r = 0,844^{**}$; $p < 0,01$).

2. Також був виявлений позитивний кореляційний взаємозв'язок між рівнем самооцінки (за Дембо-Рубінштейном) й соціометричним статусом у групі ($r = 0,856^{**}$; $p < 0,01$).

Ці дані кореляційні зв'язки свідчать про те, що чим вищий рівень самооцінки у студентів, тим вищим є їхній соціометричний статус у групі, наприклад, лідер або особа, яка часто вибирається. Навпаки, чим нижчий рівень самооцінки у студентів, тим більше ймовірно низький соціометричний статус, наприклад, відчуття ізоляції або зневаги. Таким чином, студенти з вищим

рівнем самооцінки більш схильні стати лідерами у колективі, у порівнянні з тими, у кого низький рівень самооцінки.

Згідно з результатами аналізу кореляції, виявлений значний зв'язок між самооінкою та кількістю виборів, які члени групи роблять на користь певного студента. Це свідчить про взаємозв'язок між груповим статусом та самооінкою. З одного боку, самооінка впливає на взаємовідносини у групі, з іншого - статус студента у групі впливає на його самооінку.

Висновки до розділу 2

У результаті емпіричного дослідження нами було підібрано методики: опитувальник «Методика дослідження самооцінки особистості» С. Будассі, методику діагностики самооцінки Дембо-Рубінштейна та методику «Соціометрія» Дж. Морено .

Метою дослідження методики діагностики самооцінки С. Будассі - виявлення рівня самооцінки учасників.

Метою дослідження методики діагностики самооцінки Дембо-Рубінштейна є вивчення індивідуальної самооцінки учасників.

Мета «Соціометрія» Дж. Морено полягає в дослідженні системи «симпатій» та «антипатій» між учасниками групи, тобто виявленні системи емоційних взаємин у групі.

Виявлено рівень самооцінки та рівень домагань серед студентів, а також їхній соціометричний статус у навчальній групі. З допомогою кореляційного аналізу було встановлено взаємозв'язок між цими показниками методик. У більшості студентів досліджуваної групи переважає адекватний рівень самооцінки, що може свідчити про їхню здатність реалістично оцінювати себе й свої можливості. На відміну від студентів із надмірно завищеним чи заниженим рівнем самооцінки, вони здатні ставити собі об'єктивно досяжні цілі.

Результати за методикою «Соціометрія» Дж. Морено підтвердили сприятливий мікроклімат у студентській групі, що засвідчує існування позитивних взаємини між її учасниками. За допомогою кореляційного аналізу

було виявлено наявність позитивного кореляційного зв'язку між рівнем самооцінки та соціально-рольовим статусом.

Результати за методикою С. Будасі підтвердили, що студенти із вищим рівнем самооцінки, швидше за все, розглядають себе як компетентних та здатних лідерів у колективі, що може підвищити їхній соціально-рольовий статус. Навпаки, ті, хто має низький рівень самооцінки, можуть відчувати себе менш впевнено та частіше займають позиції з нижчим соціометричним статусом, такими як ізолюваність або відчуття зневаги.

Згідно з результатами за методикою Дембо-Рубінштейна аналізу кореляції, виявлений значний зв'язок між самооцінкою та кількістю виборів, які члени групи роблять на користь певного студента. Це свідчить про взаємозв'язок між груповим статусом та самооцінкою. З одного боку, самооцінка впливає на взаємовідносини у групі, з іншого - статус студента у групі впливає на його самооцінку.

Отже, отримані результати підтверджують гіпотезу дослідження, що рівень самооцінки має важливий вплив на соціально-рольову позицію особистості у колективі.

ВИСНОВКИ

Результати дослідження дозволили узагальнити теоретичні підходи щодо самооцінки та соціального статусу у групі.

Висвітлили сутність поняття «самооцінка» у наукових психологічних дослідженнях та дійшли висновку про те, що самооцінка особистості – це уявлення людини про свою значущість серед оточуючих, її суб'єктивне враження про себе, особисті переваги і недоліки. Самооцінка є важливою складовою самосприйняття і охоплює оцінку моральних якостей, людських і фізичних характеристик, поведінки та здібностей. Ця оцінка є центральним елементом у формуванні особистості, свідчить про соціальну адаптацію індивіда і впливає на його поведінку та діяльність. Самооцінка також пов'язана з самоповагою.

Окреслили чинники та індивідуальні особливості формування самооцінки у юнацькому віці серед них:

- самооцінка є стійкою психологічною характеристикою людини. Вона формується в ранньому дитинстві і дуже важко піддається змінам, оскільки залежить не лише від вроджених факторів, а й від життєвих обставин. Самооцінка формується внаслідок постійного порівняння себе з іншими, тому значний вплив на неї має ставлення оточуючих.

- самооцінка відіграє ключову роль у саморегуляції та має кілька важливих особливостей. Вона здатна виконувати прогностичну, коригувальну, процесуальну та ретроспективну функції.

- самооцінка особистості формується за впливом кількох взаємопов'язаних факторів, серед яких важливою є комунікативна взаємодія з оточуючим соціумом, позитивна активність особистості, самоспостереження, самоконтроль, соціально-рольовий статус у групі.

Дослідили особливості статусно-рольової реалізації особистості у студентській групі, а саме:

- у сучасній соціальній психології, концепція статусу визначається як позиція особи у системі міжособистісних зв'язків, що визначає її права,

обов'язки та привілеї у відповідній групі. Цей статус активує певний набір поведінкових стратегій, які особа повинна реалізувати в своїй рольовій поведінці.

- студентська група, інтегрована у складну систему соціальних взаємодій, і її місце всередині цієї системи визначається її соціальним статусом. Самі студенти визначають своє положення в обраній спільноті, приймаючи обов'язки та права, пов'язані з цією позицією, і обираючи відповідні поведінкові стратегії.

- оскільки соціальний статус розглядається як результат взаємодії з іншими особами та вияв особистісних якостей, важливу роль у цьому процесі відіграє самооцінка особистості.

- самооцінка особистості може мати взаємозв'язок із соціальним статусом, який вона займає у групі. Ця взаємодія є результатом міжособистісних взаємодій. Соціальний статус в значній мірі залежить від того, як інші люди оцінюють дану особистість. Також адекватна самооцінка може значно сприяти соціально-психологічній адаптації у колективі.

У результаті емпіричного дослідження було підібрано методики: опитувальник «Методика дослідження самооцінки особистості» С. Будассі, методику діагностики самооцінки Дембо-Рубінштейна та методику «Соціометрія» Дж. Морено .

Метою дослідження методики діагностики самооцінки С. Будассі - виявлення рівня самооцінки учасників.

Метою дослідження методики діагностики самооцінки Дембо-Рубінштейна є вивчення індивідуальної самооцінки учасників.

Мета «Соціометрія» Дж. Морено полягає в дослідженні системи «симпатій» та «антипатій» між учасниками групи, тобто виявленні системи емоційних взаємин у групі.

Виявлено рівень самооцінки та рівень домагань серед студентів, а також їхній соціометричний статус у навчальній групі. З допомогою кореляційного аналізу було встановлено взаємозв'язок між цими показниками методик. У

більшості студентів досліджуваної групи переважає адекватний рівень самооцінки, що може свідчити про їхню здатність реалістично оцінювати себе й свої можливості. На відміну від студентів із надмірно завищеним чи заниженим рівнем самооцінки, вони здатні ставити собі об'єктивно досяжні цілі.

Результати за методикою «Соціометрія» Дж. Морено підтвердили сприятливий мікроклімат у студентській групі, що засвідчує існування позитивних взаємини між її учасниками. За допомогою кореляційного аналізу було виявлено наявність позитивного кореляційного зв'язку між рівнем самооцінки та соціально-рольовим статусом.

Результати за методикою С. Будассі підтвердили, що студенти із вищим рівнем самооцінки, швидше за все, розглядають себе як компетентних та здатних лідерів у колективі, що може підвищити їхній соціально-рольовий статус. Навпаки, ті, хто має низький рівень самооцінки, можуть відчувати себе менш впевнено та частіше займають позиції з нижчим соціометричним статусом, такими як ізолюваність або відчуття зневаги.

Згідно з результатами за методикою Дембо-Рубінштейна аналізу кореляції, виявлений значний зв'язок між самооцінкою та кількістю виборів, які члени групи роблять на користь певного студента. Це свідчить про взаємозв'язок між груповим статусом та самооцінкою. З одного боку, самооцінка впливає на взаємовідносини у групі, з іншого - статус студента у групі впливає на його самооцінку.

Отже, отримані результати підтверджують гіпотезу дослідження, що рівень самооцінки має важливий вплив на соціально-рольову позицію особистості у колективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Афузова Г.В, Марченко К.В. Проблема формування самооцінки розумово відсталих дітей та підлітків. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наук. праць. Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2019. Вип. 17. С. 313-315.
2. Барбуха В.В. Особливості самооцінки підлітків та її зв'язок зі стресостійкістю. Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць. за наук. ред. Ю.М. Карандишева, Т.В. Сенько ; заг. ред. Н.М. Токаревої. Київ: ТОВ НВП «Інтерсервіс», 2017. Вип. 7. С. 57-60.
3. Байер О. М. Розвиток саморегуляції старших дошкільників у взаємодії з однолітками і дорослими : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07. «Педагогічна та вікова психологія». К., 2008. 21 с.
4. Безушко В. Гендерні особливості становлення самооцінки старших підлітків. Тернопільський державний педагогічний університет. Факультет педагогіки та психології. 2020. № 34. С. 214–216.
5. Белей М. Д. Основи діагностичної психології. Івано-Франківськ : Тіповіт, 2018. 296 с.
6. Боришевський М.Й. Особистість у вимірах самосвідомості. Суми: Еллада, 2012. 608 с.
7. Василенко І. А. Агресивність та особливості статусного положення підлітків. Традиції та новації сучасної освіти в Україні. «Наука і освіта». №3. 2013. С.44–46.
8. Ващенко І. В., Завацька Н. Є. Психологічні технології конструктивного самозбереження особистості в епоху суспільних трансформацій. Розвиток особистості в різних умовах соціалізації: колективна монографія /за наук. ред. Л. Калмикової, Г. Хомич. Київ: Слово, 2016. С. 405–421.

9. Веремейчик В.В., Селюкова Т.В. Особливості саморегуляції та самопрезентації у осіб з різним рівнем самооцінки. Проблеми екстремальної та кризової психології. Збірник наукових праць. Вип. 22. Харків: НУЦЗУ, 2017. С. 82-95.
10. Видолоб Н.О. Проблема самооцінки особистості у контексті гуманістичної психології. Молодий вчений. 2016. № 9.1 (36.1). С. 21-25.
11. Вознюк О. С. Система оцінок особистості та їх взаємозв'язок. Наукова робота. Житомирський державний університет імені І. Франка, 2019. 51 с.
12. Волошина В.О. Особливості мета когнітивних суджень студентів та їхній взаємозв'язок із самооцінкою. Студентські наукові записки. Серія «Соціально-політичні науки». Вип. 3. 2015. с. 241-255.
13. Дядюкіна Є.В. Самооцінка як міждисциплінарне поняття. Науковий вісник Донбасу. 2014 № 1 (13). С. 37-45.
14. Дячук П.В. Формування самооцінки молодших школярів у навчальній діяльності : монографія. Умань: П.П. Жовтий О.О., 2016. 210с.
15. Екстремальна психологія : підручник. За заг. ред. проф. О.В. Тімченка .Х.: УЦЗУ, 2017. 502 с.
16. Калюжна Є. Вплив самооцінки особистості на її академічну успішність у молодшому шкільному віці. Молодий вчений, 2016.№ 5 (32). С. 559-563.
17. Калюжна Є. М. Особливості взаємозв'язку самооцінки і тривожності у молодшому шкільному віці. Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти: електронний науковий журнал. Запоріжжя, 2015.№ 2, Ч. 2. С. 17-22.
18. Красноруцький О. О. Соціометрична процедура як соціально психологічний метод вивчення окремої особистості та колективу в системі управління підприємством / О. О. Красноруцький, О. В. Смігунова / інтернет ресурс. URL: <http://journals.uran.ua/index.php/wissn021/article/viewFile/84208/79702>

19. Козерук Ю.В., Євсейчик Я.О Самооцінка як фактор становлення особистості студента. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. 2015. Вип.124. С.163-165.
20. Коршунова Ю. А. Формування адекватної самооцінки в процесі ігрової діяльності. Питання додаткової професійної освіти. Науково-практичний журнал, 2016. №2. С.6- 10
21. Крайнюк В. М. Психологія стресостійкості особистості: монографія. К.: Ніка-Центр, 2015. 432 с.
22. Клибанівська Т.М. Теоретичні аспекти дослідження самосвідомості особистості. Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. 2019. Т. 1.С. 37-42.
23. Коляденко С. Самооцінка як фактор становлення особистості. Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. 2021. Вип. 70. С. 199-201.
24. Лапшова Н. С. Теоретичні підходи до аналізу типології соціального статусу особистості. Український психологічний журнал: зб наук. праць Київського національного університету імені Тараса Шевченка / гол. ред. І. В. Данилюк, 2018. №1. С. 106–121.
25. Лапшова Н. С. Теоретичні засади дослідження соціального статусу особистості. Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Сєверодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2015. №1 (36). С. 235–243.
26. Лапшова Н. С. Соціальний статус особистості як загальносистемна модель. Психологічний часопис: зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / гол. ред. гол. ред. С. Д. Максименко, 2020. Т.6. № 8(40). С. 101–108.
27. Морено Я. Л. Соціометрія: Експериментальний метод. та наука про суспільство /Пер. з англ.: Академічний. проект, 2001. 384 с.

28. Музика О. Л., Чекрижова М. М. Становлення професійної самооцінки студентів медичних ВНЗ. Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. Т. XII. Психологія творчості. Вип. 22. К.: Вид-во «Фенікс», 2016. С. 213-231.
29. Мусіяка Н. І. Проблема самооцінки в теорії особистості В. Джеймса. Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України, за ред. С.Д. Максименка. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2018. Т. VII. Вип. 16. С. 121-125.
30. Невідома Я. Г. Особливості соціалізації у юнацькому віці. Збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України Проблеми сучасної психології. 2017. Випуск 17. С. 337–346
31. Олійник О. О. Вплив самооцінки на рівень домагань та інтелектуальний розвиток старших дошкільників. Психологічний вісник: зб. наук. праць. Ніжин: НДУ імені М. В. Гоголя, 2005. Вип. 2. С. 97-99.
32. Онуфрієва Л. А. Самооцінка як складова Я-концепції майбутніх фахівців соціономічних професій. Проблеми сучасної психології: Зб. Наук. Пр.. Київ, Кам'янець-Подільський К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2014. Вип. 22. С. 396-412.
33. Остапенко Г. В. Самооцінка в підлітковому віці. Наука і освіта. 2014. №3. С. 130-132.
34. Орішко Н. К. Індивідуально-психологічні та особистісні чинники самовдосконалення в юнацькому віці. Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г.С. Костюка НАПН України Т. XV, част. 2.: К., 2016. С. 156–167.
35. Павелків В. Р. Проблеми агресії в зарубіжній літературі. Актуальні проблеми психології. Т. 1 : Організаційна психологія. Соціальна психологія: зб. наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. К.: Міленіум, 2014. Вип. 12. С. 115–118.

36. Попович І. С. Соціально-психологічні очікування в людських взаєминах. Херсон: ВАТ «ХМД», 2019. 240 с.
37. Пирлик М. А. Структурно-динамічна модель самооцінки. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2013. Вип. 5.
38. Резнікова О. А., Солодка О. В. Психологічні особливості поведінки підлітків у конфліктних ситуаціях. Теорія і практика сучасної психології. 2018. №2. С. 168–177.
39. Савчин М.В. Вікова психологія: навч. посіб. К.: Академвидав, 2018. 360с.
40. Сергієнко Н. П. Особливості професійної мотивації майбутніх рятувальників з різним рівнем самооцінки. Проблеми екстремальної та кризової психології. Збірник наукових праць. Вип. 19. Харків: НУЦЗУ, 2016. С. 206–214.
41. Сидоренко О. Б. Самооцінка як фактор психічного здоров'я та емоційного благополуччя молодшого школяра. Актуальні проблеми збереження психологічного здоров'я підростаючого покоління: матеріали Всеукраїнських психолого-педагогічних Демиденківських читань. Бердянськ: БДПУ. 2013. С. 43–45.
42. Слободянюк А., Гречановська О. Самооцінка та її вплив на професійне майбутнє випускників ВНЗ. Матеріали XLVII Науково-технічної конференції Інституту соціально-гуманітарних наук. 2018. URL: <http://ir.lib.vntu.edu.ua/handle/123456789/20168>
43. Соціометрія: методичні вказівки до виконання ІНДЗ / Укл.: Філіпчук Н. В., Сибірка Л. А., Тодорюк С. І. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2019. 30 с.
44. Ушакова І. М. Самооцінка як основа психологічного захисту особистості. Проблеми екстремальної та кризової психології. Збірник наукових праць. Вип. 17. Харків, НУЦЗУ, 2015. С. 285-293
45. Шалашенко Г. Самооцінка. Філософський енциклопедичний словник. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України: Абрис, 2002. 742 с.

46. Штифурак В. С., Гринькова Л. М., Гринькова О. Ю. Психологічні умови формування адекватної самооцінки у молодших школярів. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблем : колективна монографія. 2018. Вип. 52. С. 125-128.

47. Kauffman B. Y., Bakhshaie J., Manning K., Rogers A. H., Shepherd J. M., Zvolensky M. J. The role of emotion dysregulation in the association between subjective social status and eating expectancies among college students. *Journal of American College Health*. 2020. № 68(1). P. 97–103.

48. Rosenberg, M., Schooler, C., & Schoenbach, C. (2009). Self-Esteem and Adolescent Problems: Modeling Reciprocal Effects. *American Sociological Review*, 54, 1004-1018.

ДОДАТКИ

Додаток А

Тест Будассі С. А. на самооцінку дозволяє провести дослідження самооцінки особистості, яка вимірюється кількісно. В основі даної методики лежить спосіб ранжирування.

Інструкція. Вам пропонується список з 48 слів, що позначають властивості особистості, з яких Вам необхідно вибрати 20, в найбільшою мірою характеризують еталонну особистість (назвемо її «мій ідеал») у Вашому представленні. Природно, що в цьому ряду можуть знайти місце і негативні якості.

1. Акуратність	17. Легковір'я	33. Педантичність
2. Безпечність	18. Повільність	34. Привітність
3. Вдумливість	19. Мрійливість	35. Розбещеність
4. Сприйнятливність	20. Помисливість	36. Розсудливість
5. Запальність	21. Мстивість	37. Самокритичність
6. Гордість	22. Надійність	38. Стриманість
7. Грубість	23. Наполегливість	39. Справедливість
8. Гуманність	24. Ніжність	40. Співчуття
9. Доброта	25. Нерішучість	41. Сором'язливість
10. Життєрадісність	26. Нестриманість	42. Практичність
11. Дбайливість	27. Чарівність	43. Працьовитість
12. Заздрісність	28. Вразливість	44. Боягузтво
13. Сором'язливість	29. Обережність	45. Переконавання
14. Злопам'ятність	30. Чуйність	46. Захопленість
15. Щирість	31. Підозрілість	47. Черствість
16. Примхливість	32. Принциповість	48. Егоїзм

З двадцяти відібраних властивостей особистості Вам необхідно побудувати еталонний ряд d_1 в протоколі дослідження, де на перших позиціях розташовуються найбільш важливі, з Вашої точки зору, позитивні властивості особистості, а останніми - найменш бажані, негативні (20-й ранг - найбільш

приваблива якість, 19-й - менше і т. д. аж до 1 рангу). Слідкуйте, щоб жодна оцінка-ранг не повторювалася двічі.

Мета обробки результатів - визначення зв'язку між ранговими оцінками якостей особистості, що входять в уявлення «Я ідеальне» і «Я реальне». Міра зв'язку встановлюється за допомогою коефіцієнта рангової кореляції. Щоб вирахувати коефіцієнт, необхідно спочатку знайти різницю рангів $d_1 - d_2$ по кожній якості і занести отриманий результат в колонку d до протоколу дослідження. Потім кожне отримане значення різниці рангів d звести в квадрат $(d_1 - d_2)^2$ і записати результат в колонці d^2 . Підрахуйте загальну суму квадратів різниці рангів $\sum d^2$ і внесіть її в формулу

$$r = 1 - 0,00075 \times \sum d^2,$$

де r - коефіцієнт кореляції (показник рівня самооцінки особистості).

Методика діагностики рівня самооцінки Дембо-Рубінштейн

Мета: вивчення індивідуальної самооцінки.

Основним завданням є безпосередня оцінка індивідуальних особливостей. На горизонтальних лініях необхідно відзначити ступінь вираженості в них цих характеристик.

У пропонованому варіанті методика включає чотири задалегідь визначені та незалежні, надані самим підлітком. Перевагою цього варіанту є те, що він дозволяє побачити найважливіші параметри рівня розвитку системи індивідуальних структур і самооцінки підлітка.

Кожному досліджуваному видається методичний аркуш з інструкціями щодо виконання завдання.

Час виконання завдання: до 10 хвилин.

Контрольний матеріал

Управління: кожен оцінює свої навички, вміння, характер тощо.

Рівень розвитку кожного якісного рівня, сторони особистості людини зазвичай можна зобразити прямою лінією, нижня точка якої показує найнижчий розвиток, а верхня – найвищий.

Методика включає шкали:

1. здоров'я;
2. розум, уміння;
3. поведінка;
4. авторитет серед однолітків;
5. уміння багато чого робити своїми руками, умілі руки;
6. зовнішній вигляд;
7. впевненість.

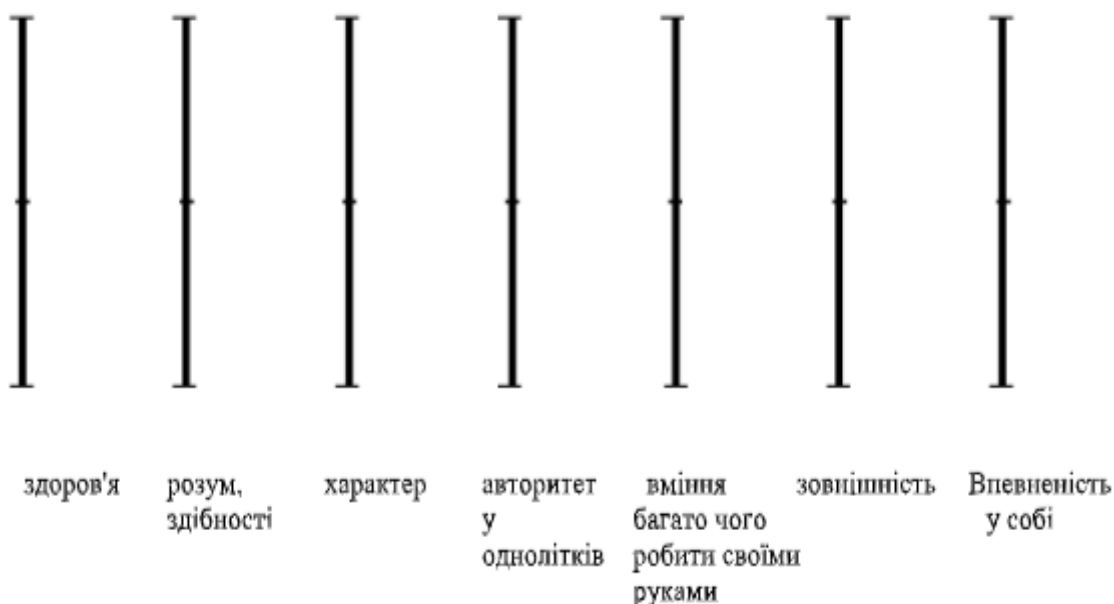

Рис. 1. Ілюстраційний матеріал до методики дослідження самооцінки Т. Дембо і С. Рубінштейн

У кожному рядку позначають через дефіс (-) свій особистий аспект того, як би підліток оцінив власний розвиток цієї якості. Після цього позначають хрестиком (x) рівень розвитку цих характеристик, задоволеність собою або сторонами себе.

Тест забезпечується формою, на якій відображено сім ліній висотою 100 мм кожна, що позначають верхню, нижню та середню точки шкали. При цьому верхня і нижня точки є видимими знаками, середня – невидимими.

Метод можна проводити як перед групою, так і індивідуально. Під час фронтальної роботи необхідно перевірити, як кожен підліток заповнив першу шкалу. Важливо переконатися, що малюнки правильно використані для відповідей на запитання. Після цього випробуваний працює самостійно. На проходження вимірювання і ознайомлення з інструкцією відводиться 10-12 хвилин.

Обробка та інтерпретація результатів

Опрацювання здійснюється за шістьма шкалами (перша, освітня – «оздоровча» – не враховується). Кожна відповідь позначається балами.

Як згадувалося раніше, кожна шкала має довжину 100 мм, на основі відповіді якої отримують позначку шкали (наприклад, 54 мм = 54 бали).

Рівень домагань:

Норма – об'єктивний рівень домагань – визначається оцінкою від 60 до 89 балів.

Дуже добре – відносно високий рівень – від 75 до 89 балів, який забезпечує найкраще уявлення про здібності людини, що важливо в особистісному розвитку. Оцінка від 90 до 100 балів часто відображає нереалістичні, некритичні здібності дітей. Показник нижче 60 балів свідчить про низький рівень булінгу, що також свідчить про поганий розвиток особистості.

Показники від 45 до 74 («середня» і «висока» самооцінка) свідчать про самооцінку (адекватну).

Кількість балів від 75 до 100 і вище свідчить про високу самооцінку та свідчить про певні відмінності у формуванні особистості. занижена самооцінка, особистісна незрілість, невміння правильно оцінювати результати своєї діяльності, порівнювати себе з іншими; Така самооцінка може свідчити про суттєву різницю у формуванні особистості – «близькість до досвіду», нетерпимість до своїх помилок, невдач, думок і оцінок інших.

Показники нижче 45 означають низьку впевненість у собі (самоприниження) і значні втрати в розвитку особистості. За самооцінкою можуть ховатися два абсолютно різних психологічних явища: справжня впевненість у собі та «захист» при виявленні власної неадекватності, відсутності здібностей тощо.

Опис методики соціометричного дослідження

Мета: Вивчити характер міжособистісних стосунків у групі та соціально-рольовий статус учасників групи.

Форма проведення: групове дослідження.

Необхідний матеріал: соціометричні картки (бланки для відповідей), протокол.

Процедура проведення соціометричного дослідження

Інструкція досліджуваним: “Пропонуємо Вам взяти участь у дослідженні, яке спрямоване на покращення психологічного клімату у Вашій групі. Вся інформація, отримана в ході дослідження, є конфіденційною, тому вона не буде розголошуватися у групі. Кожен з Вас зможе дізнатися про свої результати індивідуально. На картці, яка лежить перед Вами, напишіть своє ім'я та прізвище, вкажіть сьогоднішню дату. Далі уважно читайте запитання, робіть вибір і записуйте прізвища та імена не більше, ніж трьох членів Вашої групи у порядку віддання переваги. Заповнення картки не займе у Вас багато часу – всього декілька хвилин”.

Запитання:

З ким би Ви хотіли сидіти за однією партою?

Кого б з групи Ви запросили до себе на День народження?

Кому б з групи ти Ви довірили б свою таємницю ?

Оскільки міжособистісні стосунки завжди розгортаються на двох рівнях – формальному та неформальному, то досить часто дослідник при формулюванні питань орієнтується на дві сфери – сферу спільної діяльності та сферу дозвілля. Особливості обробки даних та інтерпретації результатів.

Обробка даних складається з трьох етапів: табличного; графічного; індексологічного.

Табличний етап передбачає побудову соціоматриці – таблиці, за

допомогою якої узагальнюються результати дослідження.

Соціоматриця, як правило, містить такі відомості: 1. список членів групи (по вертикалі) та їх порядкові номери (по горизонталі). Для зручності подальшого аналізу, спочатку записуються хлопці, а потім дівчата (або навпаки, головне, щоб результати були згруповані); 2. напроти прізвища кожного члена групи по горизонталі позначаємо знаком + кого він вибрав (автоматично після заповнення матриці по вертикалі отримуємо інформацію про те, хто його вибрав); 3. загальна кількість зроблених виборів (позитивних і негативних) та взаємовиборів. Перевага соціоматриці в тому, що вона дає можливість представити вибори у числовому вигляді. Після занесення інформації з соціометричних карток до соціоматриці, можна підрахувати кількість отриманих позитивних та негативних виборів кожним членом групи. Якщо серед тих, хто вибрав одногрупника, є той, кого він вибрав сам, це називається взаємним вибором (на матриці позначені сірим кольором). Загальна кількість взаємовиборів підраховується і враховується при подальшому аналізі.